

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

ПРАВНИЧИЙ ВІСНИК УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск двадцять перший

П68 Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 21. – К., 2015. – 194 с.

Двадцять перший випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ України.

Розраховано на науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільного процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також у галузях юридичної, організаційної та економічної психології.

Збірник наукових праць «Правничий вісник Університету «КРОК»:

- 1) внесено до переліку фахових видань України з юридичних та психологічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України №1328 від 21.12.2015 року);
- 2) входить до бази даних «Російський індекс наукового цитування» (база даних РИНЦ), розташованої в науковому інформаційному ресурсі російської зони мережі Інтернет;
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 4 від 14 грудня 2015 р.)*

Головний редактор:

Скрипнюк Валентина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, лауреат премії імені Ярослава Мудрого.

Заступники головного редактора:

Француз Анатолій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, Герой України, Заслужений юрист України, лауреат премії імені Ярослава Мудрого;

Сингаївська Ірина Валентинівна, кандидат психологічних наук, доцент.

Члени редколегії:

Юридичні науки:

Засць Анатолій Павлович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;

Копиленко Олександр Любимович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, академік Національної академії правових наук України;

Костицький Михайло Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії правових наук України;

Козенюк Валерій Олександрович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Яценко Володимир Арсентійович, доктор юридичних наук, професор;

Каллас Мар'ян (Варшава, Польща), доктор габлітований в галузі права, професор;

Лешек-Стадніченко Станіслав (Варшава, Польща), доктор габлітований в галузі права, професор;

Гасвський Домінік (Варшава, Польща), доктор габлітований в галузі права, професор;

Пугачов Олександр Миколайович (Полоцьк, Білорусь), кандидат юридичних наук, доцент;

Гіжевський Володимир Казімірович, кандидат юридичних наук, професор, лауреат премії імені Ярослава Мудрого;

Лук'янець Валентина Станіславівна, кандидат юридичних наук, доцент.

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент;

Доді Коріна Валеріївна, кандидат юридичних наук;

Коваль Анна Миколаївна, кандидат юридичних наук;

Тарасова Ірина Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент;

Психологічні науки:

Сідак Володимир Степанович, доктор історичних наук, кандидат юридичних наук (юридична психологія), професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України (відділення психології і дефектології), Заслужений діяч науки і техніки України;

Карамушка Людмила Миколаївна, доктор психологічних наук, професор;

Коваленко Алла Борисівна, доктор психологічних наук, професор;

Семиченко Валентина Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор;

Шимко Віталій Артурович, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;

Одягайло Борис Михайлович, доктор економічних наук, професор;

Бондарчук Олена Іванівна, доктор психологічних наук, професор;

Вірна Жанна Петрівна, доктор психологічних наук, професор;

Радчук Галина Кіндратівна, доктор психологічних наук, професор;

Малкова Тетяна Миколаївна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;

Янчук Владимир Александрович (Мінськ, Білорусь), доктор психологічних наук, професор.

Адреса редакції:

Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

03113, місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32

тел.: /044/ 455-57-57, 450-14-54; тел./факс: /044/ 456-84-28, 455-69-81

www.krok.edu.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № П1237-П/Р від 19.05.2006 р.

© Університет економіки та права «КРОК», 2015

© Автори статей, 2015

Сучасна модель онтогенетичного підходу до розуміння розвитку Я-концепції практичного психолога

Г.В. Католик

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, Український католицький університет

Розглянуто різноманітні підходи до формування Я-концепції, запропоновано авторську модель формування Я-концепції дитячого психотерапевта в контексті онтогенетичного підходу та навчального професійного простору.

Ключові слова: Я-концепція, Я-образ, пренатальна самість, постнатальна самість, ідентичність, онтогенез.

Рассмотрены различные подходы к формированию Я-концепции, предложена авторская модель формирования Я-концепции детского психотерапевта в контексте онтогенетического подхода и учебного профессионального пространства.

Ключевые слова: Я-концепция, Я-образ, пренатальная самость, постнатальная самость, идентичность, онтогенез.

This article discusses various approaches to the formation of self-concept and proposes the author's model of self-concept of children's therapist in the context of ontogenetic approach and professional educational space.

Keywords: self-concept, self-representation, prenatal self, postnatal self, identity, ontogenesis.

Постановка проблеми

Сучасні публікації, що так чи інакше висвітлюють проблематику професійної підготовки практичних психологів і психотерапевтів, базуються на кількох засадах, провідними темами в яких є дві у рівній мірі взаємопов'язані та взаємозалежні проблеми: етична та «психотехнічна». Значущість етичної визначається тим, що вона відіграє провідну роль у формуванні особливого – деонтологічного менталітету цілої професійної групи. Так само як етичність виступає смисловим осередком семантичного простору «Я», а духовність – умовою і атрибутом психологічних та психотерапевтичних впливів і особистісних змін, турбота про етику є своєрідним показником професійної придатності психолога-практика та психотерапевта до практичної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як відзначає Дж. Вуді, «детермінантою психотерапевтичного процесу є те, що психотерапевт – не лише експерт, а й

особистість. А саме особистість мислить і приймає рішення». У моменті перетинання Я-функціонального та Я-екзистенційного стикаються в неповторній взаємодії рівні й аспекти професійних та особистісних проявів психолога-практика та психотерапевта, утворюючи багатомірний і багатоманітний «життєвий світ» цих професіоналів. В іншому випадку виникає роздвоєність, тривожність і, як наслідок, невпевненість або авторитарність; тенденції не до інкорпорування нового досвіду, а навпаки – до загострення й напруження захисних механізмів, тобто врешті-решт виникає безліч проблем і перешкод на шляху особистісного зростання, якщо таке взагалі можливе [11].

Виражена орієнтація на цінність іншої людини у професійній діяльності психолога-практика та психотерапевта передбачає адекватне сприйняття ним своїх можливостей як міри впливу на іншу людину, власної Я-концепції, що базується на переживанні почуття професійного обов'язку та відповідальності за свої професійні дії.

Для розуміння формування певних професійних якостей психолога-практика та психотерапевта, об'єкт і предмет діяльності яких є однаковим, проаналізуємо поняття Я-концепції та професійної Я-концепції. Узагальнення теоретичних підходів до визначення Я-концепції дає підстави стверджувати про багатоаспектність вивчення самого поняття зокрема, як: системи уявлень людини про себе, свої фізичні, інтелектуальні, характерологічні, соціальні та інші властивості (Р. Бернс, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс), те, що людина вважає собою, і те – що вона вважає своїм (У. Джемс), те, що людина означає для себе (Т. Шибутані), відносно стійку, не завжди усвідомлювану, неповторну систему уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свої взаємовідносини з людьми (І. Кон, В. Петровський і М. Ярошевський) [1; 2; 10; 11; 12]. У науковій літературі також є безліч авторських трактувань структури Я-концепції, а саме за змістовою ознакою: переконання про себе, емоційне ставлення до цих переконань, відповідна реакція, яка виражається в поведінці (Р. Бернс); за формою уявлень про себе, диференційованій за сферою проявів: соціальне Я, духовне Я, фізичне Я, особисте Я, моральне Я, сімейне Я; за часовою ознакою: Я в минулому, Я в теперішньому, Я в майбутньому (У. Джемс, К. Роджерс, М. Різенберг) [1; 2; 4; 5; 11].

Оскільки ми розуміємо, що головним професійним інструментом психолога-практика є зміст його Я-концепції, то формування його професійної Я-концепції має полягати в психотерапевтичному та психокорекційному опрацюванні образів його інтрапсихічного простору і наступній професійній рефлексії. Таким чином, ми виходимо з того, що професійна Я-концепція бачиться нами як опрацьована і професійно відрефлексована особистісна Я-концепція. Остання, в свою чергу являє собою інтеріоризовані частки різних інтерперсональних взаємодій, що екстеріоризуються у вигляді сукупності уявлень людини про себе і становлять зміст її самопрезентації.

Метою нашого дослідження є теоретично дослідити динамічні аспекти розвитку Я-концепції практичного психолога в онтогенетичному контексті, представити комплексний підхід до розуміння Я-концепції та її функцій у життєдіяльності особистості, та запропонувати (модель) трактування динаміки формування Я-концепції в онтогенетичному ракурсі. На основі цієї моделі збудований освітній простір, що дає можливість оволодіння практичними психологами певною системою регресивних та рефлексивних психотехнік, що в свою чергу формують їх професійну Я-концепцію.

Виклад основного матеріалу дослідження

На основі синтезу різних підходів до розуміння Я-концепції та її структурних компонентів нами було побудовано інтегративну модель Я-концепції у статичному аспекті, сконструйовано авторську проєктивну методика її дослідження (СЕДНОР+). Також виокремлено чотири основні складові структури Я-концепції: когнітивну, що відображає уявлення людини про себе та основні характеристики її самоприйняття, емоційну як сукупність оцінкових характеристик своєї особистості та пов'язаних із ними переживань, ціннісно-орієнтовану, чи спонтанно-духовну, і вчинково-креативну, тобто поведінкову. Їх покладено в основу розуміння формувального впливу на професійну Я-концепцію практичного психолога.

Ще одним підґрунтям нашої моделі стала концепція генетико-моделюючого розвитку особистості академіка С.Д. Максименка, висвітлений у праці «Гене́за існування особистості», в якій позиціонуються наступні принципи:

1. принцип аналізу та синтезу,
2. принцип єдності біологічного та соціального,
3. принцип креативності,
4. принцип рефлексивного релятивізму,
5. принцип єдності експериментальної та генетичної лінії розвитку [1; 2; 6; 7; 10; 13].

Таким чином, побудована нами модель

динаміки формування Я-концепції в онтогенезі є результатом комплексного аналізу та узагальнення різних наукових підходів до розуміння передумов цього формування. Серед таких підходів також – концепція самості як архетип цілісної особистості (К. Юнг) чи як уявлення людини про себе, яке виникає на основі минулого і теперішнього досвіду та очікувань майбутнього (К. Роджерс). Передумовою формування Я-концепції виділено також пошук суспільних зв'язків, наявність іншого та взаємодії з ним як фактора виникнення власного «Я» (Ж. Лакан, Р. Мей).

Важливим є питання і про встановлення функціональних систем групового спілкування, які становлять нейрофізіологічну основу етапного переходу до соціальної поведінки, починаючи з пренатальних чинників людської інтерсуб'єктивності як первинного підґрунтя Я-концепції. Значимо, що в пренатальному просторі та зв'язку йдеться про есенційне відображення вже народженого життя, у якому зароджується первинно нужда та потреба, а вторинно – підґрунтя (або матриця) інтерперсонального зв'язку.

Аналізуючи динаміку передумов формування Я-концепції на ранньому постнатальному етапі, ми передбачаємо, що у векторі стосунків утворюється інтерперсональний зв'язок на основі інтраутерної присутності матері, який переходить на наступний етап постнатальних стосунків, де формування прив'язаності спричиняє інтеріоризацію стосункових диспозицій та інтроєктний простір немовляти, які своєю чергою формують його комунікативний прижиттєвий вектор. На наступних етапах розвитку есенційний симбіоз, а також вдала сепарація може надати новий поштовх у розвитку більш зрілих структур, що ставитимуть передумови формування Я-концепції. Наступна фаза розвитку полягає в постанальному контексті стосунків та формуванні постнатальної самості.

Виходячи з цієї парадигми ми спробували змоделювати динаміку формування Я-концепції в онтогенетичному ключі, де всі процеси запускаються із зачаттям,

пренатальним перебігом, народженням дитини і розвиваються постадієво квантовими скачками (де кожна попередня стадія є підґрунтям для формування подальшої), включаючи формування пренатальної та постнатальної самостей, далі Я-ідентичності і на завершення Я-концепції як найбільш зрілої багатосферної структури, яка включає інтеріоризовану соціальну сферу, інформаційно-процесійну сферу, мотиваційну сферу, та сфери самосвідомості й установок, які формуються на перетині інтрапсихічного та інтерперсонального просторів (рис. 1).

Обґрунтовано те, що якість ранньої прив'язаності між мамою та немовлям, задоволення базових дитячих его-потреб у дзеркалізації, ідеалізації (впевненості у всемогутності матері) та альтер-его (відчуття схожості з матір'ю) творить основу для формування первинного Я-образу та ядрової ідентичності та в подальшому Я-концепції (а їх порушення спричиняє порушення психічної інтеграції [9; 14; 15; 17]).

У подальшому нами було проаналізовано співвідношення соціальної та особистісної ідентичності в контексті формування Я-концепції, її розвиток у часопросторовому вимірі, а відтак підсумовано, що ідентичність можна охарактеризувати як психічне осердя Я-концепції, яке забезпечує інтеграцію особистості. Феноменологічно вона виявляється найрізноманітнішими способами: через базове самовідчуття і світовідчуття людини, її свідомі самоозначення, манеру самопрезентації, вибір соціальних ролей і особливості їх програвання, накреслення життєвих перспектив, цінності та світогляд, типові патерни вирішення проблем. Динаміка ідентифікаційних та Я-концептуальних структур полягає в постійних ідентифікаціях людини з об'єктами зовнішнього світу, які відповідають її глибинному психічному життю. Вона пов'язана з нарцисичним функціонуванням і у своєму генезі еволюціонує від ранніх неусвідомлених довербальних відчуттєвих до вищих раціональних диференційованих соціокультурних форм.

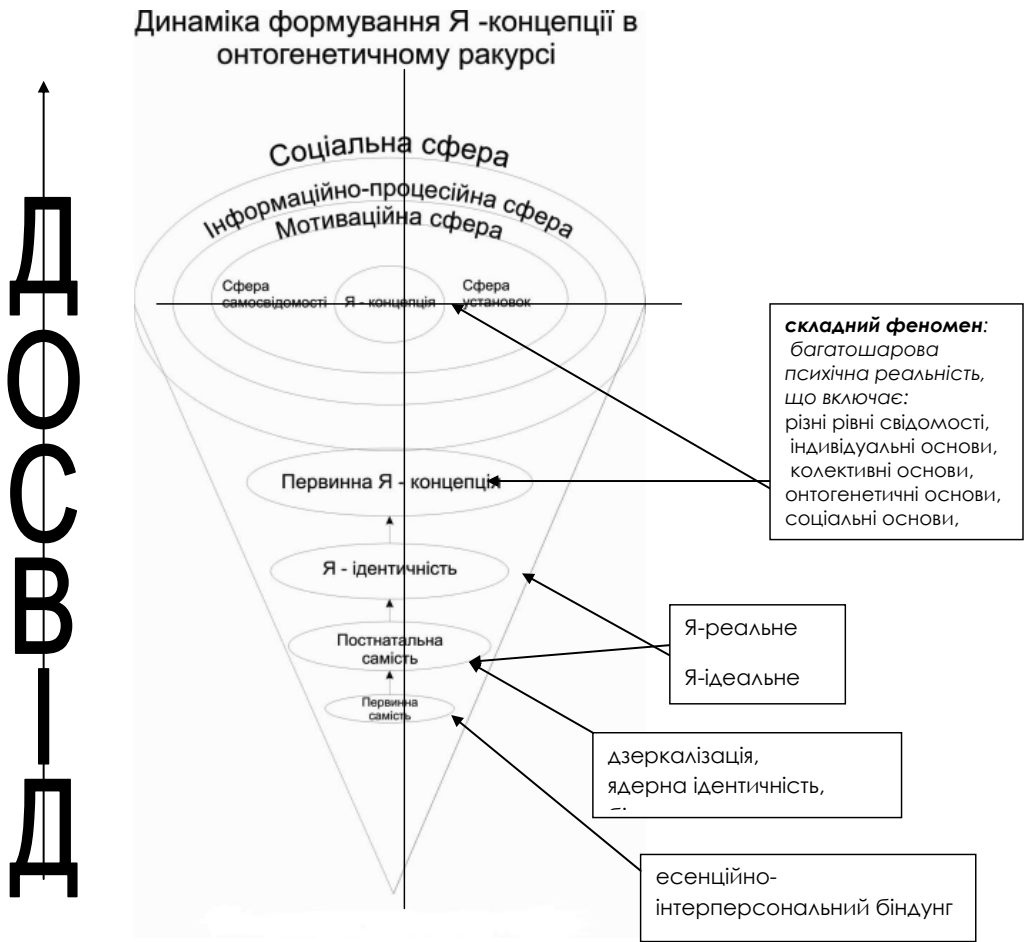

Рис. 1. Динамічна модель формування «Я-концепції» в онтогенетичному ракурсі

Базуючись на опрацьованих і синтезованих фундаментальних дослідженнях, нами також детально проаналізовано структуру формування професійної Я-концепції в освітньому післядипломному навчальному процесі, що охоплює динамічні властивості організаційного клімату та його параметри. Розгортання складових Я-концепції в процесі навчання психологів у навчальному проекті з дитячо-юнацької психотерапії відбувається за допомогою:

- 1) **первинно:** первинного психотерапевтичного інтерв'ю (на рівні формування світоглядних цінностей у процесі співбесіди та психодіагностичного дослідження);
- 2) **вторинно:** на рівні опрацювання власного дефіцитарного та ресурсного до-

свіду за допомогою відповідних до віку та проблеми психокорекційних психотерапевтичних психотехнічних технологій;

3) **на третьому етапі** за допомогою: інноваційних періодів освітнього циклу (андрагогічних технік, інформаційно пізнавальних компонентів); послідовності психокорекційних і психотерапевтичних психотехнічних технологій безперервної розвивальної взаємодії в системі навчання – особистий професійний досвід (регресивні техніки, проблемно-ситуаційна технологія – здобуття суб'єктом знань, регуляційна технологія – нормування особистістю знань і вмінь, ціннісно-естетична – поширення індивідуальністю здобутого професійного досвіду, спонтанно-духовна – самореалізація універсуму); механізмів

Психокорекційний простір

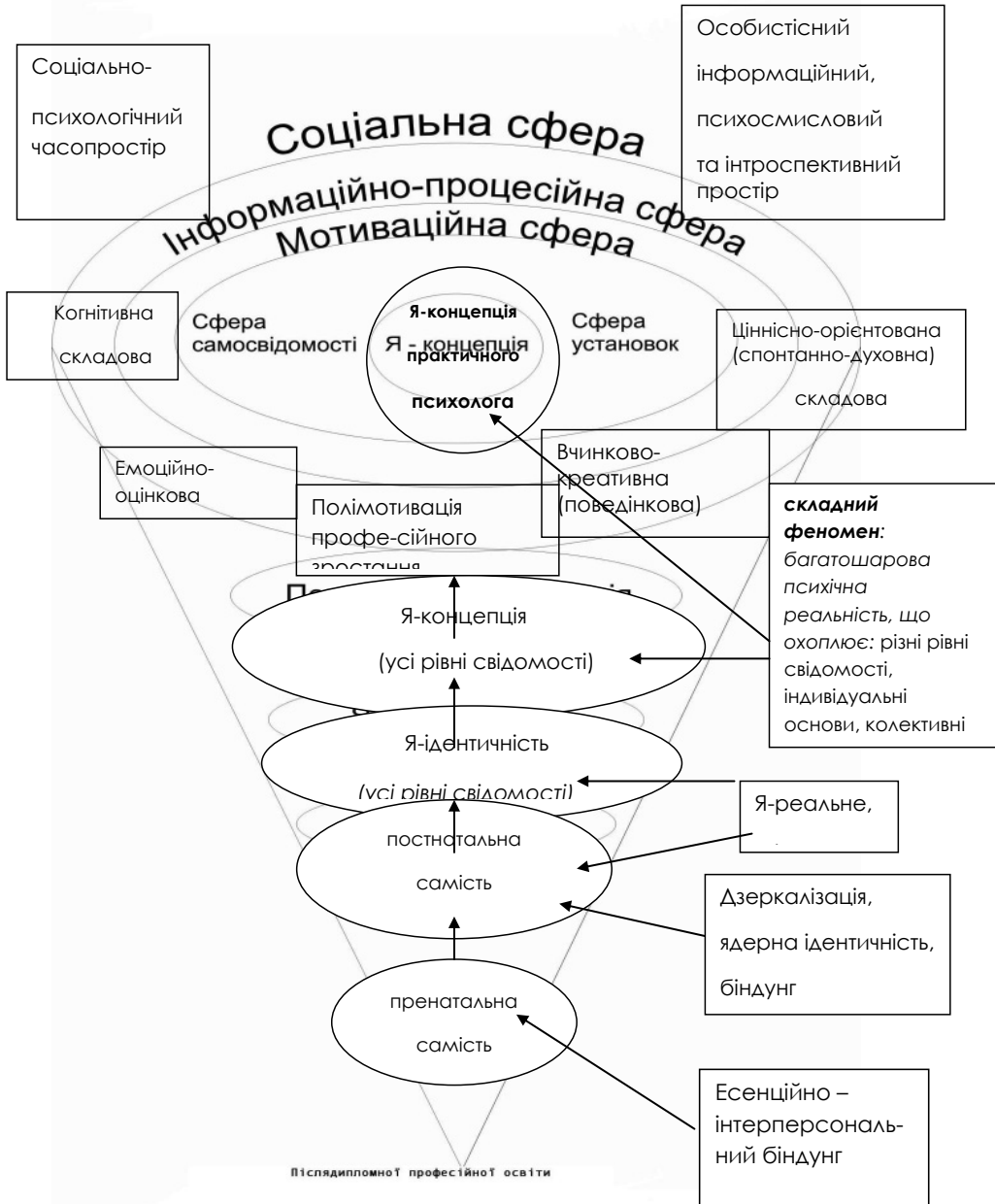

Рис. 2. Психокорекційно-терапевтичний простір післядипломної професійної освіти з напрямку інтегративна дитяча та юнацька психотерапія

перебігу психотерапевтичного впливу (ситуація – поведінка: відреагування та пошук нових взаємодій, мотивація – діяльність: пошук нових мотиваційних компонент, дія – вчинок-подія: робота з інтроектами

та розкриття нових потенцій, післядія – рефлексія: опрацювання новоутворень); окремої актуалізованої ієрархії соціальних настанов (елементарні, соціальні, загальнолюдські, ціннісні, сенсу життя);

4) на четвертому етапі за допомогою: теоретико-методологічних підходів у контексті психолого-психіатричної просвіти; волонтерської психологічної та психотерапевтичної діяльності в дитячих установах медичного та психологічного практичного спрямування.

На основі проаналізованих наукових підходів та авторського дослідження Я-концепції практичного психолога побудовано модель (рис. 2), що унаочнює можливий зріз інтеграції та взаємодоповнення складових Я-концепції у сфері самосвідомості психолога-практика та психотерапевта в структурі післядипломної професійної освіти [3; 8; 16; 18].

Висновки

Виходячи з вказаної моделі нами було побудовано освітній навчальний проект з дитячо-юнацької психотерапії, у якому

за допомогою регресивних психотехнік отримується можливість майбутнім фахівцям із дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії опрацювати власні дефіцити (патогенні утворення) будь-якої стадії формування Я-концепції на рівні онтогенезу та отримати наявні кожній фазі приховані ресурси, що дає можливість гармонізації Я-концепції на особистісному рівні, напрацювання професійного досвіду та його інтеріоризації, що відображається на формуванні професійної Я-концепції. Цей навчальний проект упроваджений у вітчизняний науково-практичний навчальний простір післядипломної безперервної професійної освіти вже понад 10 років. Освіту здобуло вже чимало професійних дитячих психотерапевтів в Україні та за кордоном. Програма постійно вдосконалюється та набуває нових барв у контексті суспільних та особистісних за потребувань.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс ; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Бернс Р. Я-концепция и Я-образы / Р. Бернс // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2006. – С. 133-211.
3. Гуменюк О. Є. Я-концепція у плінні соціального довкілля / О. Є. Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2004. – № 2. – С. 125-143.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : Навчальний посібник. / О. Є. Гуменюк – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 310 с.
5. Джемс У. Личность / У. Джемс // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара : Издательский дом «БАХРАХ-М», 2003. – 672 с.
6. Католик Г. В. Пренатально-орієнтована психотерапія : перспективи розвитку / Г. В. Католик // Тези звітної наукової конференції філософського факультету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 145-150.
7. Католик Г. В. Ідентичність у контексті пре-постнатальних стосунків / Католик Г. В. // Матеріали науково-практичної конференції «Глобалізація та ідентичність», К., 2010. – С. 11-16.
8. Католик Г. В. Структурна інтегративні трьохвимірна модель післядипломної підготовки / Г. В. Католик // Тези звітної наукової конференції філософського факультету ; відп. за вип. проф. В. Мельник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 8. – С. 208-211.
9. Католик Г. В. Ідентичність у контексті ранніх стосунків / Львів : Тези звітної наукової конференції філософського факультету, 2011 – С. 170-174.
10. Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія : теорія та практика в сучасних наукових дослідження. / Г. В. Католик. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2012. – 311 с.
11. Католик Г. В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога / Г. В. Католик. – Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2013 – 405 с.
12. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон – М., 1978. – 367 с.
13. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
14. Halyna Katolyk. Analyse des Zustands der Kindheit und Jugendschaft in der Ukraine./ Material des Weltkongress fuer Psychotherapie, Wien 2002 – S.178 – 181.
15. Halyna Katolyk. Die volkstumlichen Mythen als ein psychologischen Faktor der Identifika-

tion des Ukrainuschen Jugends / Material des Weltkongress fuer Psychotherapie, – Wien 2002. – S. 241-146.

16. *Halyna Katolyk, Olena Stepa*. The Motional Strategies of A Person // International Jornal for Psychotherapy, Jornal Volum 14, N 2, 2010. – S. 32-38.

17. *Halyna Katolyk, Olga Shyshak*. Early pregnancy loss due to maternal sdentification process // Binnebesel J., Formella Z. Experiencing a suffering vol.2. Roma-Lodz, 2012. – S. 75-98.

18. *Halyna Katolyk*. Globalizacja i naród: psyhoterapevatychnyy widok własnej koncepcji współczesnej. Europejczyk tworca cywilizacji rozwoju I postepu. Wydawnictwo Polskeigo Towarzystwa Uniwersalizmu, Warszawa, 2014 rok.